

Оксана Барбіл,
старший викладач кафедри романських мов
та зарубіжної літератури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-2016-6804>
м. Ужгород, Україна

Наталія Шена,
старший викладач кафедри романських мов
та зарубіжної літератури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
<https://orcid.org/000-0002-8198-2469>
м. Ужгород, Україна

Латиномовна поезія Василя Довговича

Latin-language poetry of Vasyl Dovhovych

Анотація. Відомо, що латинська мова, припинивши функцію живої мови, ще досить тривалий період використовувалась як офіційна мова у Центральній Європі, в тому числі й на деяких українських землях, зокрема в Закарпатті. Це пояснюється тим, що в умовах, коли літературні норми власної мови ще не сформувалися, її роль виконує іноді чужа чи навіть «мертва мова». Крім того, значною мірою впливали і традиції ще з часів Середньовічної Європи, коли латинь була єдиною мовою науки, освіти, релігії, діловою мовою тогочасного суспільства, засобом спілкування інтелектуальних кіл. Цією мовою на території сучасного Закарпаття, яке впродовж тисячоліття входило до складу Угорського королівства, написано багато документів різного характеру, зокрема, постанови та розпорядження місцевих органів влади, протоколи судових засідань і винесені на них вироків, церковні метрики про народження і одруження, описи церковного майна і т.ін. Латинською мовою написано ряд важливих історичних праць, які проливають світло на складні та малодосліджені періоди життя нашого краю, яка є невід'ємною складовою частиною України. У статті розглядається латиномовна поезія закарпатського культурного діяча Василя Довговича, який у 1832 році уклав рукописний збірник, де серед віршів, написаних угорською та рідною мовою, міститься 131 латиномовна поезія. Розглянуто тематику, жанровість та вішовані розміри творів. Поезії, написані угорською та рідною мовами, мають здебільшого інтимний зміст. Латиномовні вірші представлені одами, елегіями, епіграмами. Автор добре обізнаний з античною метрикою. Залежно від жанру поезії використовує різні вішові розміри. Серед його творів переважають дистих елегійний і гекзаметр дактилічний. Дослідження показало, що латиномовна поетична

спадщина Василя Довговича займає гідне місце в історії української літератури як невід'ємна частка.

Ключові слова: латиномовні вірші, новолатинська мова, антична метрика, Закарпаття, творча спадщина, Угорщина.

Summary. *It is known that the Latin language, having ceased to function as a living language, was still used as an official language in Central Europe for quite a long time, including in some Ukrainian lands, in particular in Transcarpathia. This is explained by the fact that in conditions where the literary norms of one's own language have not yet been formed, its role is sometimes performed by a foreign or even a "dead language". In addition, traditions from the time of Medieval Europe, when Latin was the only language of science, education, religion, the business language of the society of that time, and the means of communication of intellectual circles, had a significant influence. Many documents of various kinds were written in this language on the territory of modern Transcarpathia, which for a millennium was part of the Kingdom of Hungary, including resolutions and orders of local authorities, court records and verdicts, church records of births and marriages, inventories of church property etc. A number of important historical works have been written in Latin, shedding light on the complex and poorly understood periods of life in our region, which is an integral part of Ukraine. The article examines the Latin-language poetry of the Transcarpathian cultural figure Vasyl Dohvych, who in 1832 compiled a handwritten collection containing 131 Latin-language poems among poems written in Hungarian and his native language. The theme, genre and poetic dimensions of the works are considered. Poems written in Hungarian and native languages are mostly intimate. Latin-language poems are represented by odes, elegies, and epigrams. The author is well acquainted with ancient metrics. Depending on the genre of poetry, he uses different verse sizes. His works are dominated by the elegiac distich and the dactylic hexameter. The study showed that the Latin-language poetic heritage of Vasyl Dohvych occupies a worthy place in the history of Ukrainian literature as an integral part.*

Keywords: Latin-language poems, New Latin, ancient metric, Transcarpathia, creative heritage, Hungary.

Постановка проблеми та її визначення. Протягом XVIII–XIX ст. на значній частині України, зокрема в Закарпатті, використовувалася як офіційна – латинська мова в силу різних історичних причин, а також під впливом європейських традицій. Ця латиномовна спадщина є цінною для вивчення історії та культури не тільки закарпатського краю, а й усієї України. Це документи різного характеру, історичні праці, поезії та ін.

Актуальність статті зумовлена недостатнім вивченням творів, написаних новолатинською мовою.

Методологія та методи дослідження – послужив рукопис «Роёмата Basilii Dóhovits» від 1832 року, у якому міститься 131 вірш латинською мовою, 41 – угорською і 18 – рідною. В процесі

дослідження ми використовували біографічний, та історико-порівняльний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку березня 2024 року виповнилося 241 рік від дня народження Василя Довговича, визначного діяча закарпатоукраїнського культурного життя позаминого століття. Він відомий як автор українських, латинських і угорських віршів. Поряд з цим, він був і філософом, і прогресивним громадським діячем.

Василь Довгович заслужено привернув до себе увагу ще при житті. Уся його діяльність є доказом вольової, неспокоїної, а у ставленні до життя і критичної натури, яка виросла з міцного селянського коріння. Він був філософом, письменником, церковним, громадським діячем, і передусім невтомним трудівником, для якого діяльність була вираженням людського існування. Тому, що він вибився в люди із селянських низів, завдячував тільки впертій вольовій натурі, допитливому розуму і наполегливості на шляху до мети.

Василь Довгович був одним із шести визначних діячів закарпатської культури доби поширення ідей Просвітництва (1770–1830) у багатонаціональній Угорщині як складовій частині ще більш багатонаціональної Австрійської імперії, серед населення якої в ту добу переважав слов'янський елемент. Це історик Йоаннікій Базилевич (1742–1821), мовознавець Іван Фогарашій (1786–1834), історик і мовознавець Михайло Лучкай (1789–1843), педагог і освітній діяч Іван Чургович (1791–1862) і найстарший з них, їхній покровитель і натхненник Андрій Бачинський, греко-католицький єпископ (1732–1809).

В. Довгович народився у селі Золотареві, Марамороського комітату поблизу Хуста у сім'ї закріпаченого селянина-хлібороба Довговича, на початку березня 1783 року.

Рідної мови навчався у рідному селі та в сусідньому селі Кевешлігеті. Закінчив угорсько-латинську початкову школу у м. Хусті, будучи прислугою плебана Івана Терека. Вищі класи закінчив у Сигеті у 1805 р., одразу після студій у Сигеті вивчав філософію у Варадині, теологію у Трнаві та Ужгороді. Закінчивши школи, був висвячений на священника Михайлом Брадачем, помічником мукачівського єпископа 1811 року.

Одружився з Ганною Ляхович, дочкою ужгородського пароха Івана Ляховича, з якою жив у злагоді, хоч вона завжди шкодувала, що вийшла за нього заміж. Взагалі мав восьмеро дітей, з яких залишилося в живих тільки троє. Смерть сина Адама переживав дуже важко.

Як священник згодом був призначений парохом у села Довге (у Мараморосі) навесні 1811 року, де спочатку був катехітом, потім

окружним нотарем, і нарешті, 1813 року став замісником архідиякона. Тут виконував обов'язки до весни 1824 року, коли його призначили парохом у с. Лучки і восени став помічником заступника мукачівського архідиякона.

Навесні 1828 р. його призначено парохом у Мукачеві і водночас також дійсним заступником архідиякона.

Був засідателем суду комітату Мараморош 1822 року, комітату Берег – 1825, комітату Унг – 1830р., засідателем святої єпископської консисторії 1828р. Нарешті, 1831р. став членом-кореспондентом Угорської академії наук. Із усіх титулів цим гордився найбільше.

Вже в ранній молодості мав потяг до малювання, літератури та музики. Проте понад усе любив поезію. Займався нею уже в школі граматики і користувався нею як покровительскою своєї долі, поки не став священником. Завдяки їй отримав посаду вчителя у барона Перені в Сигеті, так само у Варадині спочатку у сім'ї Почі, а потім у каноніка Роталлера. У Трнаві був у ласці професорів, ректорів семінарії, каноніків, і, зокрема титулярного єпископа графа Чакія. В Ужгороді здобув собі популярність серед своїх завдяки поезії, яку написав як панегірик на смерть єпископа Бачинського.

Згодом у Довговича з'явився потяг до вивчення філософії, і він став домінуючим на все життя. Цей потяг почав проявлятися ще у Варадині, а в Трнаві перетворився в пристрасть. У Трнаві, щоб зрозуміти Канта, дуже плідно вивчав німецьку мову, вдень і вночі студіював філософську систему Канта, продовжував вивчати її на парафії у с. Довгім, поки нарешті сам не надав перевагу системі Фіхте, а згодом системі Шелінга. Ці системи він вивчав протягом майже 10 років, а потім почав обмірковувати створення власної філософської системи.

Його увагу привернула антропологія, а також теорія світла, електрики, астрономія.

Сільське господарство ніколи не зміг полюбити, хоч сварлива дружина постійно йому в цьому дорікала. Проте парафіальні землі ніколи не занедбував. Турбувався про садівництво, бджільництво та будівництво. Не спромігся ніколи на якесь майно, хоча для утримання сім'ї завжди усе необхідне мав.

Він був незвичайним цінителем часу. Дуже переживав, коли доводилося марнувати час, відведений для свого вдосконалення. Любив годинники.

Важко переживав втрату сина Адама, похороненого у 1825 році, якого любив понад усе за подібність до батьківського розуму та за надзвичайні дарування, які проявлялися в дитячій душі.

Будучи парохом у Довгім протягом 13-и років збудував муровану церкву, у Лучках – завершив будівництво занедбані

мурованої церкви, а в Мукачеві, за його власним визнанням, протягом 12-и років зробив більше, ніж його попередники за 30.

У автобіографії, яку В. Довгович написав на прохання Угорської Академії наук, пише, що «завжди байдуже ставився до кар'єри, і нічого так не прагне, як мати досить вільного часу, щоб займатись літературою» (3, с. 226). Помер 13 грудня 1849 р.

З творчої спадщини, яку залишив Василь Довгович, найбільш цінним є рукописний збірник «*Poëmata Basilii Dóhovichs*». Цей збірник спочатку був у власності Василя Ляховича, потім – Августина Волошина. Деякий час вважалося, що рукопис загубився, але на початку 60-х років, Іван Мадинський, словацький літературознавець, знайшов його у бібліотеці Праги, передав пряхівській дослідниці Олені Рудловчак, заслуга якої в тому, що вірші нарешті надруковано, дуже велика. Українські вірші до друку підготував професор Віталій Маслюк, латинські – проф. Віталій Маслюк і доц. Юрій Сак. Доцент Юрій Сак переклав ще й автобіографію автора, написану латинською мовою. Угорські вірші переклали Любиця Бабота та Іван Мадинський.

Як згадано вище, збірник містить вступ і автобіографію (написані латинською мовою) 131 вірш, написаний по-латині, 41– по-угорськи і 18-рідною мовою.

Напевно, Василь Довгович написав значно більше віршів, ніж є у збірнику. Дещо, можливо, при переїздах загубилося, а дещо відкинув сам автор, вважаючи, що воно не заслуговує на увагу. Уклав цей збірник у 1832 році. Поштовхом до укладання збірника, можливо, була азіатська холера, яка в той рік нещадно косила людей. Василь Довгович на всякий випадок вирішив зібрати докупи вірші, щоб зберегти їх для нащадків.

Укладаючи рукописний збірник Василь Довгович сподівався продовжувати свою поетичну творчість, бо наприкінці залишив кілька чистих аркушів, щоб згодом дописати ті вірші, які ще з'являться. Проте жодної нової поезії Довгович після 1832 року до збірника не додав. Тільки через 8 років після укладання збірника (точніше 20 серпня 1840 р.) Василь Довгович дописав на прикінцеві вільні сторінки нову автобіографію угорською мовою, яка містить біографічні дані за 1832–1840 рр. У збірнику, як уже зазначалося, переважають вірші, написані латинською мовою.

Перед тим як перейти до етапів поетичної творчості, які пов'язані з певними періодами навчання, треба дещо сказати про систему навчання в Угорщині. Реформа Марії Терезії, проведена у 1777 р., яка увійшла в історію під назвою «*Ratio educationis*» (повна назва – «Система виховання і шкільної справи в Угорському королівстві і

приєднаних до нього провінцій.)). Ця система передбачала корінну перебудову всієї шкільної справи в Угорщині. Школи були поділені на: 1) елементарні; 2) латинські; 3) гімназії; 4) академії і 5) університети. Елементарні школи могли бути трьох типів: а) в селах – однокласні з одним учителем; б) в селищах і містечках трикласні з двома учителями; в) «нормальні школи» – чотирикласні в окружних центрах. Останні готували учителів для шкіл попередніх типів. В елементарних школах навчання мало проводитись рідною мовою, але діти повинні були знати також і угорську та німецьку мови. Латинські або граматичні школи готували учнів до вступу у вищі школи. При такому поділі різко визначався класово-становий характер шкіл. Для дітей селян та ремісників вступ був відкритий тільки до елементарних шкіл. Що ж до таких вищих шкіл, як академії та університети, то їх на території Закарпаття у той час не було. Вся Угорщина була поділена на 9 шкільних округів, директори яких підлягали учбовій комісії Королівської намісницької ради. Усе Закарпаття складало один шкільний округ з центром в Ужгороді. Згідно закону школи формально були виведені з-під компетенції церкви і мали утримуватися за рахунок населення. Проте насправді було не так. Поміщики, яких закон зобов'язував матеріально підтримувати школи, ставилися до цієї справи байдуже. Формально реформа «Ratio educationis» передавала керівництво школи в руки держави, але на практиці вона залишалася надалі в руках духовенства. На школи Закарпаття духовенство впливало теж значною мірою, зокрема у кінці XVIII – поч. XIX ст. єпископ Андрій Бачинський. Про це залишилося багато документів-листів, послань, інструкцій.

Цей період ще звикли називати «добою Бачинського» (з 1773 по 1809 перебував на престолі), але це не зовсім правильно, бо у всій Австро-Угорщині це була передусім доба Просвітництва. Однак на закарпато-українському ґрунті наклав на освіту печать своєї міцної особистості саме Андрій Бачинський. Такого подібного періоду в історії закарпатських українців до самого закінчення Габсбурзької монархії наприкінці першої світової війни більше ніколи не було. І в цьому значна особиста заслуга А.Бачинського.

Як уже було сказано вище, В. Довгович вивчив писемність рідної мови, в рідному селі у дяка в Золотареві, потім закінчив три класи елементарної школи у Драгові, а, можливо, за іншими даними, цю школу закінчив у Хусті. Чи писав вірші у цей період невідомо. У 1800-1805 р. закінчив 5 граматичних класів латинської школи у Сигеті.

Із сигетського періоду навчання ми маємо 3 латинські вірші. У Сигеті йому було 19–20 років. Латинською мовою писати вірші

В. Довгович почав під керівництвом директора школи Інокентія Шимончина, про що він сам говорить у своїх пізніших латинських віршах. Віршування відбувається також під впливом поезики і художнього слова поетів Стародавнього Риму.

Перший вірш із збірника – «Привітання єпископу Андрію Бачинському з нагоди нового 1803 року». Можливо, були і більш ранні вірші, але у збірнику їх немає.

Як уже згадувалося, Довгович займався і малюванням, і музикою, але покинув ці заняття, бо не вистачало часу. І в автобіографії пише: «що понад усе любив поезію, займався нею з незвичним успіхом уже в школі граматики і користувався нею як покровителькою своєї долі, поки не став священником» [3, с. 123].

У тому факті, що В. Довгович займаючись віршуванням, віддає надмірну дань латинській мові, треба бачити передусім засилля латини в тодішній школі, з якою Йосиф II в 90-х роках XVIII століття боровся передусім у громадсько-політичному і державному житті, правда, без успіху, бо запроваджена ним у 1784 році німецька мова замість латини в громадському письмовому спілкуванні викликає в Угорщині опір і розпалює боротьбу угорського дворянства на заміну німецької мови угорською. Це, однак не стосувалося школи, і «Ratio educationis», запроваджуючи рідну мову в початкові-елементарні школи, навчання в середній школі залишає на латинській викладовій мові. І, власне, В. Довгович з 1800 по 1811 рік вивчав і слухав виклад шкільного матеріалу латинською мовою. В Угорщині в цей час розгорнулася просвітительська боротьба за культуру на базі угорської народної мови, а з 1806 р. в середніх школах була обов'язковою також угорська, з чого, однак, не випливає факт рівноправного співіснування латини та угорської мови в середньо-шкільній практиці, бо угорська мова тут була тільки як предмет. Намагання Просвітництва в Угорщині наражалось на певний опір консервативних церковників. До того ще латинська мова «була мовою освіченого класу Угорщини в останню чверть XVIII ст. та на початку XIX ст. аж до 1839 р., коли національні збори проголосили угорську мову офіційною мовою Намісницької ради і Угорської канцелярії.» [1, с. 38]. У зв'язку з цим не зайве сказати, що після викриття 1794 року і наступних страт угорських якобінців, угорське Просвітництво значно ослабло і цю прогалину в літературній творчості угорською мовою знову заповнюють поети так званої латинської школи, що теж було співзвучне з мовою віршування Василя Довговича. Роки шкільного навчання В. Довговича припадають саме на період між першим і другим етапом угорського Просвітництва, тобто на роки його кризи.

Василь Довгович – останній латиномовний поет в українській літературі поділив свої поезії у збірнику на 8 циклів: сигетський

(3 вірші), варадинський (36 віршів), трнавський (71 вірш), ужгородський (20 віршів), золотаревський (5 віршів), довжанський (1 вірш), луччанський та мукачівський [3, с. 128]. Ряд дослідників, зокрема Іван Мацинський, ділять на два періоди: а) роки навчання (1800–1811), б) період незалежного практичного життя будучи священником (1811–1832).

У роки навчання, які охоплюють сигетський, варадинський, трнавський, ужгородський та «золотаревський» цикли, переважає у віршах латинська мова. Як уже кілька разів було сказано ця мова була викладавчою мовою середніх шкіл, трнавської католицької та ужгородської уніатської богословських семінарій. А. Бачинський самовільно перевів навчання в ужгородській богословській семінарії на викладання рідною мовою. Проте в ужгородсько-золотаревський період в поезії Довговича теж переважає латина, як і в попередні періоди, в чому, безперечно відзеркалюється засилля латини в письмовому і офіційному спілкуванні передусім духовенства тодішньої доби, в тому числі й вищого закарпатоукраїнського уніатського духовенства, зокрема в Ужгороді. Не має причин не вірити авторові, що він «У Сигеті натхненний директором і за його допомогою написав багато латинських і угорських віршів, але частина їх зникла внаслідок безтурботності, а частина під час переїздів. У цей період В. Довгович був ще підлітком, улюбленцем директора. Про це свідчить хоч би той факт, що В. Довгович написав вірш директору і зранку у день його іменин почепив біля дверей його спальні з тією метою, щоб він (директор) поздоровлений дотепно таким способом, зробив цей день вільним від навчання. Латинські вірші цього періоду є талановитим наслідуванням хрестоматійних латинських віршів римських поетів, про що поет і нагадує, підкреслюючи «оригінальність стилю юнака, який ще не вивчав у школі правила поезії, а набув їх тільки своєю старанністю, захоплюючись поезією.»

У вірші «Привітання мукачівському єпископу...» він пише:

Про це ось співає перо того сигетського поета,
який щойно слухає школу граматики
якому грецька віра дала початки життя,
але латинська муза, захищаючи, поведе далі.
(Переклад В. Маслюка)

Під впливом класичної латинської поезії у Довговича з'являються такі штампи поезії Давнього Риму як Аполлон, Феб, Вакх, Венера, Купідон, Мінерва, Аврора, Юпітер, Марс, Орфей, Евридіка, Геркулес, титан, музи, зефір, німфа, фмур, епікурієць, фалернське вино, Олімп, Пінд, Феб, ліра, кіфара, Вулкан, Парнас.

І в Сигеті, і у Варадині Довгович весь віддався вивченню класиків римської поезії та латинської мови.

Висновки з дослідження. Серед латиномовних творів, писаних закарпатськими культурними діячами XVIII–XIX ст., поезія Василя Довговича займає особливе місце. Лінгвістичний аналіз засвідчує високий рівень володіння латинською мовою, вміння користуватися усіма її мовними ресурсами, глибокими знаннями античного віршування, використання різних віршових розмірів при написанні панегіриків, елегій, епіграм, епітафій тощо. Латиномовна поезія Василя Довговича проливає світло на життя тогочасного суспільства і є важливою та невід’ємною частиною нашої багатогранної української літератури як один з її етапів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ігнат А.М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX ст. Ужгород, 1971. 69 с.
2. Лучкай Михайло. Граматика слов'яно – руська/М.Лучкай/пер.з лат. П.М. Лизанця та Ю.М.Сака/акад. наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. – Фототип. вид. 1830 р. К. : Наук. думка, 1989. 192 с.
3. Мацинський І.М. Кінець XVIII першої половини XIX ст. та життя і діяльність Василя Довговича//*Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Пряшів, 1982. Т. 10.
4. Микитась В.Л. Давні рукописи і стародруки. Опис і каталог. ч. II. Львів, 1964. 83 с.
5. Bartal Antal. A Magyarországi Latinság szótára. Budapest, 1901. p. 722.
6. Kniezsa I. A magyar helyesírás története. I.Kniezsa. Budapest, 1953. p. 35.